

Қ. ЖҰБАНОВ ЖӘНЕ ТІЛ БІЛІМІНІҢ АНТРОПОӨЗЕКТІК ПАРАДИГМАСЫ

САДУАКАС Н.А. , ИМАНГАЗИНА А.А.

Садуакас Нурбол Абдоллаевич – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

E-mail: sadu_ngd@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3961-3683>

*Имангазина Айгул Абидуллаевна – филология ғылымдарының кандидаты, доцент (АӨУ), Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

E-mail: aigul-nurasyil@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6335-7179>

Аңдатпа. Мақалада өткен ғасырдың бас кезеңінде қазақ тіл білімі саласындағы алғашқы шешуін күткен тілтанымдық мәселелерді ғылыми деңгейде зерттеген ғалым Қ. Жұбановтың еңбектері қарастырылған. Профессор Қ. Жұбановтың артында қалдырған ғылыми мұралары – әлсін-әлсін қайта оралып отыруды қажет ететін, әр оралған сайын жаңара, жасара беретін өміршең дүниелер және олардың әрбіріне тереңдей үңілген сайын қазіргі лингвистиканың деңгейіне сай келетін, тіпті әлі де шешімі табыла қоймаған мәселелердің кілті іспетті ой-тұжырымдардың тұнып тұрғандығын аңғаруға болады. Әлемдік лингвистика ілімінде антропоөзектік парадигманың пайда болуы нәтижесінде сол тілді тұтынушы субъектінің жоғары деңгейлі сана-сезімі мен қоғамдық-тарихи, мәдени тіршілігі тілмен байланыста зерттеліп, адамның рухани болмысын тереңірек тануға жол ашылғаны айтылады. Қазақ тіл білімінің алғашқы кезеңінде ғалым Қ. Жұбанов еңбектерінде кездесетін антропологиялық лингвистиканың мәселелеріне қатысты ойларына талдау жасалған. Қазақ жерінде дүниеге келіп, тіл білімі саласында әлемдік деңгейде ой-пікір білдіріп, құнды зерттеулер қалдырған ғалым Қ. Жұбановтың ғылыми мұрасындағы зерттеушілік ұстанымның жаңа заман лингвистикасы үшін жетекші бағытқа айналған антропоөзектік парадигмамен ұштасып жатқандығы туралы баяндалған.

Түйін сөздер: Тіл білімі, антропоөзектік парадигма, этнолингвистика, этнопсихоллингвистика, психоллингвистика, әлеуметтік лингвистика, когнитивтік лингвистика, лингвомәдениеттану.

Кіріспе. Биыл қазақ тіл білімінің теориялық негізін қалаушылардың бірі, профессор Құдайберген Жұбановтың туғанына 125 жыл толды. Қазіргі үлкен арнаға айналған қазақ тіл білімінің бастауы әрі сарқылмас бұлағы – Қ. Жұбановтың лингвистикалық зерттеулері болып табылады. Оның қазақ тіл ғылымына қатысты еңбектері ұзақ уақыт бойы тек құрылымдық лингвистика шеңберінде қарастырылып келгені белгілі. Қазіргі уақытта қазақ тілінің әртүрлі салаларын зерттеушілердің жұмыстары мен заманауи тіл білімінің даму бағыты мен жаңа концепцияларының негізі Қ. Жұбанов еңбектерінде жатқандығы жиі айтылуда. Ол өз зерттеулерін қазақ тілінің деректеріне сүйене отырып жазса да, оның тұжырымдары мен көзқарастарында жалпы тіл білімінің теориялық мәселелері көтерілгенін байқауға болады. Қ. Жұбановтың ғылыми мұралары уақыт өте келе жаңа қырынан ашылып, оның тереңінде жатқан мән-мағыналар зерттеліп, халық игілігіне айналып жатыр. Өткен ғасырдың басында жазылған еңбектерінде тіл табиғатын жан-жақты қамтыған терең философиялық көзқарастары қазіргі кезде әлемдік лингвистиканың жаңа бағыттарымен үндесіп жатқанын көреміз. Оның табанды ізденістерінің арқасында қазақ тіл білімінің теориялық іргетасы қаланып, бұл өз кезегінде жалпы тіл білімінің бір тармағы ретінде танылып, қазақтың ғылыми кеңістігінде әлемдік лингвистика туралы түсінік қалыптасты.

Зерттеу әдістері. Ғылыми жұмыста теориялық сипаттау, тілдік зерттеулер, салыстырмалы талдау, мәгіндік талдау және этимология әдістері қолданылды.

Қ. Жұбановтың кез келген жұмысында әрбір мәселеге үстірт қарамай, жазған тақырыптарына терең бойлағаны байқалады. Ол еңбектерінде толық емес тұстарды сезініп, олардың себептерін анықтап, орнын толтыруға ұмтылғанын көруге болады. Ғалым өмірде кезіккен кез келген құбылыс пен жағдайдың себебін түсіндіріп, оның нәтижесін талдап, жан-жақты ақпарат беруге тырысқан. Қ. Жұбановтың зерттеулеріне психология, педагогика, рефлексология, логика, этнопсихология сияқты адамның табиғатымен тікелей байланысты көптеген ғылым салаларының мәліметтері негіз болғанын айту артық емес. Шынында да, оның

еңбектерінде тіл білімінің антропоэзектік парадигмасының элементтері, атап айтқанда этнолингвистика, психоллингвистика, когнитивтік лингвистика, әлеуметтік лингвистика, гендерлік лингвистика, лингвомәдениеттану, коммуникативтік-прагматикалық лингвистика, паралингвистика, мәтін лингвистикасы, функционалды грамматика, статистикалық лингвистика, ономастика, стилистика және тіл мәдениетіне қатысты ой-тұжырымдары қазіргі тіл білімінің теориялық жетістіктерімен тығыз байланысты екенін аңғаруға болады. Қ. Жұбановтың: «Тілдің тарихын білу дегеніміз – оның өніп-өскен жолын білу», – деген сөзі оның тілдің терең тарихи тамырларын зерттеуге ерекше мән бергенін көрсетеді [1, 111].

Нәтижелер. Қазақ тіл білімінде қоршаған әлем мен адамдық факторлардың байланысы жан-жақты зерттеліп, адам болмысын дүниетаным арқылы зерделеу жаңа бағыттардың дамуына жол ашты. Бұл үрдіс лингвомәдениеттану, этнолингвистика, психоллингвистика, когнитивтік лингвистика және әдебиеттану сияқты салалардағы өзекті мәселелерді өмірге әкелді. Қазіргі заманғы тіл білімі тіл мен адамның, тіл мен танымның, тіл мен сананың, тіл мен ойдың, тіл мен қоғамның, тіл мен ұлттың, сондай-ақ тіл мен мәдениеттің арасындағы сабақтастықты терең зерттеуге бағыт алды. Тіл арқылы адамның дүниеге көзқарасын, ұлттық ерекшеліктерін, салт-дәстүрін, дүниетанымын танып, әлемнің тілдік бейнесін құруға, ұлттық құндылықтарды сақтап, ұрпақтан ұрпаққа жеткізуге ерекше мән берілуде. Бұл тіл ғылымында жаңа бағыттардың қалыптасуына ықпал етті.

«Антропоцентризм» ұғымына сәйкес, бұл термин гректің «anthropos» – «адам» және латынның «centrum» – «орталық» сөздерінен құралған. Антропоэзектік тәсіл адамды бүкіл ғаламның орталығы ретінде қарастырады. Ол адам бейнесін ғаламдағы басқа феномендерге қарама-қарсы қойып, салыстыра отырып, жаратылыстағы барлық үдерістерді адам табиғаты тұрғысынан танытатын ғылыми бағыт болып табылады. Әлемнің негізгі өзегін адам феномені арқылы түсіндіруге ұмтылатын бұл тәсіл ғылымда маңызды талдау құралы ретінде қалыптасып келеді [2, 8]. Антропоэзектік парадигма тілге құрылымдық тұрғыдан өзгеше зерттеу жолын ұсынады. Тіл тек адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен қатар халықтың ғасырлар бойы сақталып келе жатқан ой-таным, сана-сезімі, дүниетанымы, тарихы және мәдени тәжірибесі тіл арқылы өмір сүретініне назар аударады. Бұл құндылықтар тілде жинақталып, ұрпақтан ұрпаққа жеткізіледі, ал осы үдерісте адамның танымдық, мәдени және әлеуметтік феномен ретіндегі қызметі тілдік әлеммен тығыз байланыста қарастырылады. Антропоэзектік парадигма негізінде тілдің когнитивтік, этнолингвистикалық, психоллингвистикалық және әлеуметтік аспектілерін зерттеу нәтижесінде когнитивтік лингвистика, этнолингвистика, психоллингвистика, әлеуметтік лингвистика және лингвомәдениеттану сияқты жаңа ғылыми бағыттар пайда болды.

Тіл білімінде ұлттық тілді онтологиялық тұрғыдан зерттеу В. фон Гумбольдт, И. Гердер, Г. Пауль, В. Вундт, Г. Штейнталь, Э. Сепир, Б. Уорф және А. Потенция сияқты ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып дамыды. Бұл ғалымдар тілдің дамуын және сөз мағынасының өзгеруін адамзат қоғамының белгілі бір кезеңіне сай дүниетанымымен тығыз байланыстырған. Осылайша, тіл білімінде жаңа ғылыми парадигма қалыптасты, ол тіл мен халықтың ой-санасы, тарихы және мәдениеті арасындағы өзара байланысты терең зерттейді.

Қазіргі антропоэзектік парадигма тұрғысынан Қ. Жұбановтың еңбектері де қарастырылуда. Ол қазақ тіл білімінде бірінші болып тілдік деректерді тарихи қағидаға сүйене отырып қайта жаңғырту қажеттігін ұсынды. Оның заманда бұл ұстаным антропологиялық немесе лингвомәдениеттаным ретінде аталмаса да, негізгі идеясы осыған жақын болды. Жұбанов тілдің ұлт мәдениетімен байланысын ерекше атап өтіп, барлық мәдени құндылықтардың тіл арқылы жаңарып, таным нәтижесінде қайта өмір сүретінін және мәдениеттің белгілі бір даму кезеңдерінен өтетінін айтады. Оның пікірінше: «Мәдениет – қазанның күйесі сияқты оңай жұғатын нәрсе емес, егер белгілі бір жағдайлар туындамаса, жоғары мәдениет өздігінен пайда болмайды», – деп, мәдени дамудың күрделілігін сипаттайды [1, 315]. Ғалым Ж. Манкееваның сөзімен айтсақ, «Профессор Қ. Жұбанов – қазақ тіл білімінің, лингвомәдениеттануының негізін салушы» деп білеміз. Қ. Жұбановтың еңбектері қазақ тілінің ғылыми жүйесін қалыптастыруда және оны мәдени-әлеуметтік контексте зерттеуде маңызды

рөл атқарды. Оның ғылыми көзқарастары мен зерттеулері қазіргі тіл біліміндегі антропоэзектік бағыттардың қалыптасуына және дамуына ықпал етіп, қазақ тілінің терең мәні мен ұлттық ерекшеліктерін ашуда үлкен үлес қосты [3, 145].

Талқылау. Тілдің ішкі мазмұнындағы халқымызға тән рухани қазынаны сақтап, оны бүгінгі ұрпаққа жеткізудегі ана тіліміздің құдіреті оның кумулятивтік (мұрагерлік) қызметімен тікелей байланысты. Бұл қызмет арқылы ғасырлар бойы халықтың жадында сақталған көне сөздердің тарихын зерттеу, олардың тілдік табиғатын ашу, жасалу және сақталу жолдарын анықтау, мағыналық дамудың заңдылықтарын көрсету, көнеру себептерін талдау тіл тарихын терең түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тілдің танымдық мәні мен ұлт болмысын зерттеу, оның ұлт үшін қаншалықты маңызды екендігін дәлелдейді. Тіл мен ұлттың, тіл мен қоғамның өзара тығыз байланысын зерттеу қазіргі замандағы рухани-танымдық сұраныстарға жауап беріп, тіл ғылымында жаңаша ғылыми-әдіснамалық негіздерді қалыптастыруды талап етеді.

Құдайберген Жұбановтың ғылыми мұрасының негізгі қағидалары да дәл осы ұстанымдармен үндеседі. Ғалымның грамматика саласындағы еңбектері жөнінде синтаксис маманы К. Садирова: «Профессор Қ. Жұбанов еңбектерінде когнитивтік лингвистиканың, прагматиканың, семантикалық синтаксистің, мәтін грамматикасы немесе дискурстық талдау теориясының нышандары анық байқалады деуге толық негіз бар», – деп тұжырым жасайды. Бұл ғалымның зерттеулерінің қазіргі тіл ғылымының түрлі бағыттары үшін өзекті екенін көрсетеді [4, 44].

Қазақ тілін өз табиғатына сай зерттеуді мақсат еткен профессор Қ. Жұбановтың ғылыми тұжырымдары мен көзқарастары қазіргі тіл ғылымы кеңістігіне толықтай сәйкес келеді. Қазіргі зерттеушілер бұл бағыттағы еңбектерінің өзектілігі мен құндылығына көз жеткізуде. Ғалымның зерттеушілік қабілеті мен лингвистикалық ойлау жүйесін ескере отырып, оның сөздік қор мен әр сөздің мағыналық өзгерістеріне, шығу төркініне терең үңілгенін байқаймыз. Ол тілдің грамматикалық құрылымын мәдениет, этнос, экономика, әлеуметтік өмір және қоғамдық санамен тығыз байланысты қарастырған.

Ж. Сұлтан өз зерттеулерінде Қ. Жұбановтың тілтанымдық мұраларын антрополингвистикалық тұрғыдан талдап көрсеткен. Ол ғалымның тіл мен қоғам (социоллингвистика), тіл мен ұлт/этнос (этнолингвистика), тіл мен мәдениет (лингвомәдениеттану), тіл мен психология (психоллингвистика), тіл мен физиология (гендерлік лингвистика) және тіл мен таным (когнитивтік лингвистика) арасындағы тығыз байланыстарды зерттеу қажеттілігін көрсеткен. Қ. Жұбановтың мұраларындағы экстралингвистикалық заңдылықтарды назарға ала отырып, тілдің даму үдерістерін түсіндіруі қазіргі заманғы антропоцентристік бағыттардың негізін қалауға ықпал етті [5, 40].

Профессор Қ. Жұбанов лингвистикалық деректерді, дыбыс жүйесін, үндесім заңдылықтарын, сөздер мен сөз тіркестерін, қосымшалар мен басқа да грамматикалық категорияларды антропологиялық призмадан өткізе байыптаған. Ол өзінің бір сөзінде: «Біз жекелеген лингвистикалық фактілерді тілдің басқа салаларымен жалпы бірлікте қарастырып, осы байланысты қоғамның даму деңгейі, экономикалық, әлеуметтік дүниетаным тұрғысынан зерделеуді қажет етеміз» деп, зерттеушілік мақсатын ашып көрсетеді.

Ғалым қазақ лингвистикасына тілдік құралдарды танымдық тұрғыдан саралаудың жаңа үлгісін ұсынуымен қатар, маңызды ұстанымдардың дүниеге келуін дәйектеді. Адамның қоршаған әлем туралы ғылыми білімдері алғашқы таным-түсініктерінен бастау алып, ғылыми зерттеу нәтижелері мен жаңалықтары адамның өзінше бейнелеуі арқылы қалыптасады. Сондықтан ғылыми зерттеулеріміз түптеп келгенде, танымдық пайымдауларымыздың нәтижесінде жүзеге асып, әрі қарай дамиды.

А. Байтұрсынұлы мен Қ. Жұбанов зерттеулері негізінде қазақ тіл біліміндегі танымдық зерттеу деректерінің алғашқы бастауы Қ. Жұбанов еңбектерінде көрініс табады. Ол кез келген шығармаға тек құрылымдық сипаттама беріп қана қоймай, тілдік құралдар арқылы берілетін идеялық ерекшеліктерге, адамзат табиғатына, оның сыртқы ортамен, табиғатпен байланысына

мән берді. Ғалым уақыт таразысымен өлшей келе, халықтық дүниетанымның қалыптасу тарихы туралы сөз қозғады.

Зерттеуші әр тілдік материалды елдің салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын пайымдап түсіндірудің және танымдық қорды жинақтаудың көзі деп қабылдады. Қ. Жұбанов тілді қоғамдағы басқа салалармен қатар қойып, оларды өзара байланыстыра сөз етті. Ол жекелеген лингвистикалық фактілерді тілдің басқа салаларымен жалпы бірлікте қарастыру қажеттілігін атап, қоғамның даму деңгейі мен экономикалық, әлеуметтік дүниетаным тұрғысынан зерделеуді ұсынды.

Оның осындай ұстанымдары лингвистикадағы басқа да еңбектерінде көрініс тауып, тіл палеонтологиясы мен этимологиялық зерттеулерінде, лингвомәдениеттанымдық және этнолингвистикалық талдауларында басшылыққа алынды. Қ. Жұбановтың «Тіл деген не?», «Микрокосмостық кезең», «Тотемизм (идеология)», «Дүниеге көзқарас арқылы нәрсеге ат қою» сияқты дәрістік циклдерінде тіл мен субъектінің арақатынасы, ұлт болмысы мен оған тән дүниетаным мәселелері тіл әлемімен тығыз байланыста қарастырылады [1, 86-89]. Тілді адам мен қоғам байланысы арқылы зерттеген Қ. Жұбановтың жалпылингвистикалық тұжырымдамаларындағы психология салалары, атап айтқанда, психоллингвистикалық және этнопсихологиялық ой-пікірлері психология маманы, ғалым А. Қарабалинаның ғылыми диссертациясында тереңінен қарастырылған. А. Қарабалинаның еңбегінде Қ. Жұбановтың зерттеулеріндегі психологиялық аспектілер, тіл мен ойлау, тіл мен мәдениет арасындағы өзара байланыс, сондай-ақ, этникалық ерекшеліктердің тілдік көрінісі егжей-тегжейлі талданады.

Бұл диссертацияда Жұбановтың тұжырымдарының қазіргі психоллингвистика мен этнопсихологияның дамуына қалай ықпал еткені, тілдің психологиялық және әлеуметтік контексте қалай қалыптасатыны туралы мәселелер көтеріліп, зерттеушінің еңбектерінің теориялық және практикалық маңызы айқындалған. А. Қарабалинаның зерттеуі қазақ тіл біліміндегі антропоцентризмнің негіздерін, тілдік мәдениеттің психологиялық аспектілерін терең түсінуге мүмкіндік береді, сонымен қатар, Қ. Жұбановтың тілді зерттеудегі кешенді тәсілінің заманауи ғылымға қосқан үлесін көрсетеді [6, 14]. Зерттеуде ғалымның еңбектеріндегі психоллингвистикалық идеялардың тарихи-психологиялық алғышарттары жан-жақты қарастырылып, Қ. Жұбановтың тілтану мұраларында кездесетін психологиялық факторлар туралы баяндалады. Ғалымның психологиялық көзқарастарының даму және қалыптасу процесі, сондай-ақ, оның өмірлік және шығармашылық жолында жасаған еңбектерінің психологиямен байланысы анықталады.

Тілдің қазіргі даму кезеңінде Қ. Жұбановтың этнопсихоллингвистикалық идеялары өз өзектілігін әлі күнге дейін жоғалтпағаны байқалады, бұл көптілділік жағдайында тіл психологиясын зерттеудің қажеттілігін көрсете отырып, оның ғылыми маңыздылығын арттырады. Қазақ тілін ғылыми зерттеудің алғашқы кезеңдерінде Қ. Жұбанов: «Тіл дегеніміз адам баласы басынан кешірген бүкіл тарихтың өн бойында қорланған жиынтық; оның жекелеген сатылары тілдің даму барысында өз кезегімен қабатталып отырған. Бұның өзі жердің геологиялық жағынан дамуы барысында оның әуелгі және кейінгі кезеңдерінің рет-ретімен бірінің үстіне екіншісі қабатталып, түрлі қыртыстар жасау арқылы жер тарихын зерттеушілерге қажетті сыр шертетініне ұқсайды», – деп тілдің әрбір кезеңінің даму тәртібіне сай қалыптасып, сақталатынын және бұл көзқарастардың бүгінгі ғылыми түсініктермен сабақтастығын атап өткен.

Қ. Жұбановтың бұл пікірі тілдің эволюциялық даму барысын жан-жақты көрсетіп, оның тарихи-мәдени контекстегі маңызын айқындайды. Зерттеу барысында ғалымның идеялары қазіргі тіл білімі мен психоллингвистикаға қосқан үлесін дәлелдеп, тіл мен психология арасындағы тығыз байланысты ашып береді [1, 240]. Тілді адамзаттың қоғамдағы түрлі әрекеттерімен байланыстыра қарастырған Қ. Жұбанов, «қой шаруашылығының өсуі қой атын көбейткен» деген пікірінде этнолингвистикалық көзқарасын айқын байқатады. Бұл сөздік қордың байлығы халық шаруашылығымен тығыз байланыста екенін көрсетеді. Ғалымның тілді тек жалаң мағынада емес, мәдениет, қоғам және жеке тұлға тұрғысынан

зерттеуі қазіргі қазақ тіл біліміндегі жаңа бағыттар мен тиімді әдіс-тәсілдердің дамуына жол ашқан.

Қ. Жұбановтың «Қазақ музыкасында күй жанрының пайда болуы жайынан» атты еңбегінде музыкалық ұғымдар мен терминдерге лингвомәдениеттанымдық және этимологиялық әдіспен талдау жасағаны, сондай-ақ, бұл талдауды ұлттық құндылықтармен байланыстыра зерделегені қазіргі тіл білімінде ерекше орын алады. Бұл еңбектері қазақ тілінің бүгінгі өзекті мәселелерін антропологиялық парадигма аясында зерттеудің алғашқы үлгілерін көрсетіп, ғалымның ғылыми мұрасының тереңдігін айқындайды [1, 267]. Қ. Жұбанов ұлттық тіліміздегі күй, толғау, жыр, бақсы, қобыз, сыбызғы, домбыра секілді лексемалардың құрылымына мәдениет пен этнография салаларының материалдарын кіріктіре отырып, кәсіби деңгейде алғаш ғылыми талдау жасаған. Мәдениет тарихының білгірі ретінде ғалым Шығыс пен Батыс елдерінің жазба деректерін негізге ала отырып, өзбек, ұйғыр, түрікпен, эзирбайжан, анадолы түріктерінің тілдік және мәдени фактілерін келтірді. Осылайша, музыкатану, өнер және мәдениет зерттеушілеріне тың деректердің сырын ашып, музыка әлеміне егжей-тегжейлі шолу жасаған болатын. Оның еңбектері музыка мен мәдениеттің қазақ қоғамындағы орны мен рөлін тереңірек түсінуге мүмкіндік берді.

Гендерлік лингвистика – тіл ғылымының жаңадан қалыптасып келе жатқан саласы, ол тілдің әлеуметтік жіктелуі мен адамның жыныстық айырмасы арасындағы байланысты зерттеу арқылы дамып келеді. Бұл сала әйел мен ер кісінің тілдік қолданыс ерекшеліктері мен айырмашылықтарын анықтап, олардың тілдік ерекшеліктерін ғылыми тұрғыдан зерттейді. Гендерлік лингвистика әлеуметтік лингвистика, психолингвистика, когнитивтік лингвистика, лингвомәдениеттану сияқты тіл саласындағы басқа зерттеулермен тығыз байланысты.

Г. Шоқым атап өткеніндей, «Тілді біліктілікпен дамыту үшін тілдің әлеуметтік жіктелуі мен адамның жыныстық айырмасы арасындағы, яғни гендерлік жіктелімді зерттеу керек. Жыныс тілде жай ғана тіркеліп көрініс беріп қоймайды, аксиологиялық сипатқа ие болады, қарапайым дүние бейнесі ретінде бағаланады». Бұл тұрғыдан алғанда, гендерлік лингвистика жыныстың қоғамдық мәнділігін тілдік жүйеде гендер ұғымымен түсіндіре отырып, жынысқа қатысты тілдік мәселелерді айқындап, қоғамдағы жыныстық стереотиптер мен олардың тілдегі көріністерін талдауға мүмкіндік береді.

Осылайша, гендерлік лингвистика қазіргі тіл білімінде маңызды бағыт болып табылады, ол тілдің әлеуметтік құрылымын, мәдени контекстін және адамдар арасындағы қарым-қатынастарды тереңірек түсінуге ықпал етеді [7, 47]. Құдайберген Жұбановтың ғылыми зерттеулерінде гендерлік лингвистикаға қатысты алғашқы белгілердің байқалуы, қазақ тіл біліміндегі осы бағыттың қалыптасуына негіз болғанын айта кету керек. Б. Хасанұлының пікірі бойынша, «жалпы тіл білімінде «еректің тілі», «әйелдің тілі» деген ұғым берік орныққан». Бұл терминдер тек тілдік емес, әлеуметтік құбылыстарды да бейнелейді.

Жұбановтың еңбектерінде қазақ әйелдерінің тілдік ерекшеліктері гендерлік тұрғыдан қарастырылған, бұл қазақ тіл білімінде гендерлік лингвистика мәселелеріне алғаш назар аударудың дәлелі. Ғалым өз зерттеулерінде тілдің жынысқа байланысты ерекшеліктерін, сондай-ақ тіл мен қоғам арасындағы байланысты ескеріп, әйел мен ер адамның тілдік қолдануын зерттеудің қажеттілігін түсінген.

Осылайша, Жұбановтың жұмыстары бүгінгі күні гендерлік лингвистикаға негіз болған бағыттардың бірі ретінде бағаланады. Оның зерттеулері қазақ тіл білімінде гендерлік аспектілерді талдау үшін бастапқы негіз болып табылады [8, 18]. Гендерлік лингвистика саласындағы зерттеулердің бастаулары мен даму кезеңдері, әсіресе Құдайберген Жұбановтың еңбектері арқылы көрінеді. Шындығында, гендерлік ғылыми атаулар мен бірліктер XVIII ғасырда антропологтар мен XIX ғасырда этнографтардың зерттеулерінде аздап сөз қозғалғанымен, бұл бағыттың тіл ғылымында танылуы XX ғасырда Жұбановтың еңбектерімен байланысты.

Г. Шоқымның пікірінше, «Қ. Жұбанов зерттеулеріндегі гендерлік жіктелімнің тілдік ерекшеліктері» мақаласында Жұбанов әйел тілінің өзіндік белгілерін терең әрі дәл көрсете білген. Оның зерттеулері қазақ тіліндегі гендерлік ерекшеліктерді жан-жақты түсіндіруге негіз

болған.

Жұбанов қазақ тілі материалдарын пайдалана отырып, жалпы тіл білімі мәселелерін ана тілі негізінде зерттеп, тілдің әртүрлі аспектілерін ғылыми тұрғыдан қарастырған. Осылайша, оның жұмыстары гендерлік лингвистикада маңызды орын алады және бүгінгі зерттеулерге негіз болады [7, 48]. Құдайберген Жұбановтың «Қазақ тілінің ғылыми курсы жөнінен лекциялар» атты еңбегіндегі әйел тілі туралы пікірі гендерлік лингвистика саласындағы маңызды тұжырымдардың бірі болып табылады. Оның айтқандары, атап айтқанда, әйелдер арасындағы мимикалық және ым тілінің ерекшеліктерін зерттеу арқылы, мәдениет пен қоғамның тілдік қолданысқа әсерін көрсетеді.

Жұбановтың назар аударғаны – әйелдерге тән ерекше әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер, оларды күнделікті өмірде ым тілін қолдану арқылы жүзеге асыратыны. Кавказда әйелдердің ым тілі, мысалы, әйелдер арасындағы байланыс пен қарым-қатынастың бірегей формасы ретінде көрінеді. Жұбановтың еңбегіндегі бұл мысалдар, әйелдер мен ерлердің тілдік қолданысындағы айырмашылықтарды түсіну үшін маңызды болып табылады.

Бұл зерттеулер, жалпы алғанда, тілді адам мен қоғам арасындағы байланыс ретінде қарастырудың, гендерлік аспектілерді зерттеудің, сондай-ақ мәдени және әлеуметтік контексттің тілдік құрылымдарға әсерін түсінудің маңыздылығын көрсетеді. Жұбановтың жұмыстары гендерлік лингвистикада әйелдердің тілдік қолдану ерекшеліктерін терең зерттеуге бағытталған алғашқы қадамдар ретінде қабылданады [1, 39]. Құдайберген Жұбановтың гендерлік лингвистикадағы әйел тілінің ерекшеліктеріне қатысты айтқан пікірі өте маңызды. Ол қазақ әйелдерінің тілдік қолданысындағы ерекшеліктерді, атап айтқанда, мимикалық және ымдық формаларды зерттей отырып, әйелдер арасында тілдік қарым-қатынасқа тән спецификалық аспектілерді көрсетеді.

Жұбановтың зерттеулерінде «ернін шығару», «бетін шымшу», «аузын шылп еткізу», «аузын быртылдату» сияқты әрекеттер тек тілдік емес, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени контекстте де маңызды рөл атқарады. Бұл мысалдар әйелдердің эмоцияларын, көңіл-күйін, ойларын жеткізудің ерекше формалары ретінде қабылданады.

Ол әйел тілінің өзіндік белгілерін зерттей отырып, тілдің әлеуметтік рөлін, гендерлік аспектілерін және мәдениетпен байланысын түсінуге мүмкіндік береді. Бұл тұжырымдар әйелдердің күнделікті өмірде қолданатын мимикалық және дыбыстық сигналдарын, сондай-ақ олардың қоғамдағы орны мен рөлін көрсетуге көмектеседі. Жұбановтың жұмыстары гендерлік лингвистикада әйелдер мен ерлер арасындағы тілдік қолданыс айырмашылықтарын терең түсінуге ықпал ететін алғашқы зерттеулердің бірі болып табылады [1, 39].

Құдайберген Жұбановтың сөздердің этимологиясына қатысты пікірі гендерлік аспектілермен тығыз байланысты екенін атап өту маңызды. Ол «ұл» мен «қыз» сөздерінің тарихи мағынасын ашу арқылы, тілдің құрылымы мен мәдени контекстіндегі жыныс аспектілерін де зерделейді.

Ғалым «ұл» және «қыз» сөздерінің көне түріктердің тілінде қолданылуы мен мағынасына назар аударады. «Ұғлан» сөзі бала деген жалпы атаудан жыныстық ерекшеліктерді білдіру үшін қолданылғанын айтып, жыныстық идентификацияның тілдегі рөлін аңғартады. Оның «ұғлан» сөзінің көтеріңкі немесе асқақ стильде қолданылатыны туралы айтқаны, тілдің әлеуметтік контекстіндегі жыныс ерекшеліктерін ашып көрсетеді. «Ұғлан» сөзі қазіргі қазақ тілінде ер балаларға қатысты асқақтықты білдірсе, «қыз» эпитеті мұндай стильде қолданылмайтыны, гендерлік рөлдердің мәдени контекстте қалай өзгеретінін көрсетеді. Бұл мысалдар арқылы проф. Қ. Жұбанов тілдің гендерлік динамикасын, яғни жынысқа байланысты сөздердің мағынасының және қолданылуының қалай өзгеретінін көрсетеді. Әйелдер мен ерлерге арналған лексемалардың әлеуметтік, мәдени, және тарихи маңызы бар.

Ғалымның бұл тұжырымдары қазақ тіліндегі гендерлік лексиканың дамуына, сондай-ақ тіл мен мәдениет арасындағы байланысқа қатысты маңызды көзқарастар қалыптастыруға ықпал етті [1, 116]. Құдайберген Жұбановтың тілдік зерттеулеріндегі гендерлік аспектілер мен сөздердің мағыналық өзгеруіне қатысты пікірлері өте қызықты. Оның талдаулары, тілдің

динамикалық табиғатын, гендерлік лексиканың тарихи контекстін және мәдени өзгерістердің әсерін айқын көрсетеді. «Қыз» сөзінің мағынасына жасаған талдауы, оның әлеуметтік контексті мен мәдени мәнін түсінуге көмектеседі. «Қыз» деген атаудың «бала әйел», «кішкене әйел» деген мағынада қолданылуы, әйелдер мен қыздардың қоғамдағы рөлін және статусын білдіреді. Монғол тіліндегі «кеукін» сөзінің құрамындағы -кін қосымшасының мағынасы, «ботақан» сөзіндегі «қан» сөзінің «кішкене» деген мағынасы, лексикалық компоненттердің семантикалық байланысын көрсетеді. Сол сияқты, «қатын» сөзіне қатысты пікірі гендерлік лексиканың тарихи эволюциясынан хабар береді. Ерте замандарда ханның әйелдеріне арналған атау ретінде қолданылған «қатын» сөзі, кейін келе уәзірлер мен байлардың әйелдеріне де қатысты қолданылуы, әйелдердің қоғамдық мәртебесінің өзгеруін білдіреді. Бұл, сонымен қатар, тілдің әлеуметтік динамикасын және лексиканың қоғамдағы өзгерістерге қалай жауап беретінін байқатады.

Қ. Жұбановтың сөздердің мағыналық кеңеюі мен тарылуына жасаған талдауы, тілдің уақыт өте келе қалай дамидынына, сондай-ақ мәдени және әлеуметтік контексттердің сөздік қор мен оның қолданылуына қалай әсер ететініне назар аударады. Осылайша, ғалымның еңбектері тіл мен мәдениеттің, гендерлік аспектілердің өзара байланысын терең түсінуге ықпал етеді. Оның зерттеулері қазақ тілінің әлеуметтік, тарихи, және мәдени контекстте қалай өзгеріп, дамығанын көрсететін маңызды дереккөз болып табылады [1, 87].

Құдайберген Жұбановтың тіл туралы пікірі және оның тілдің адамзат қоғамындағы рөлін, сонымен қатар, гендерлік аспектілерін талдауы өте терең және қызықты. Ғалымның сөзіне сәйкес, тіл адам баласының мәдени, әлеуметтік, және экономикалық дамуындағы негізгі құрал болып табылады. Тіл арқылы адамзаттың өткендегі табыстары, қоғамдағы өзгерістер, құндылықтар мен дәстүрлер көрініс табады.

Проф. Қ. Жұбанов «балам» сөзінің мағынасына жасаған талдауы арқылы патриархалдық қоғамның іздерін анықтайды. Оның пікірінше, «балам» сөзі ру ұғымымен тығыз байланысты, бұл сөздің қалыптасуы қазақ қоғамындағы әлеуметтік құрылымның сипаттамасын көрсетеді. Ал «ана», «апа», «ата» сөздерінің қолданылуы мен олардың әлеуметтік рөлдерге сәйкес келуі, әйелдер мен ерлер арасындағы гендерлік айырмашылықтарды айқындайды. Бұл тұрғыда, ғалым әйелдердің қоғамдағы рөліне және олардың аталуына қатысты тарихи контексті ескереді. Оның «қыз» сөзінің мағынасына жасаған талдауында монғол тіліндегі аналогымен салыстыра отырып, тілдердің өзара байланысын пайымдайды. «Кеукім» сөзінің құрамындағы -кін қосымшасы мен оның «ботақан» сөзімен байланысы, сөздердің семантикалық өзгерісін және мәдени контекстте қалай даму алатынын айқын көрсетеді.

Қ. Жұбановтың тілге қатысты пікірлері әлеуметтік құрылымдардың, дәстүрлердің, және патриархаттық нормалардың тілдік құрылымдарға қалай ықпал ететінін түсінуге мүмкіндік береді. Оған негіз – еңбектері тек тілдің теориялық аспектілерін ғана емес, сонымен қатар, қазақ мәдениетінің, дәстүрлерінің, және әлеуметтік нормаларының тіл арқылы қалай бейнеленетінін зерттеуге бағытталған. Бұл тұрғыдан алғанда, оның зерттеулері тіл білімі, этнолингвистика, және мәдениеттану саласындағы маңызды еңбек болып табылады [1, 115]. Құдайберген Жұбановтың «Мұра-хаттар. Түркі әдебиеттер тілінің танымы» атты еңбегіндегі әйел мәселесі жөніндегі пікірі қоғамдағы гендерлік теңдік пен әйелдердің құқықтарын тарихи контекстте қарастыруға арналған. Ғалымның айтуынша, ертедегі қазақ қоғамында әйелдерге кемсітушілікпен қарау болмаған. Бұл пікір, әйелдердің әлеуметтік мәртебесі мен құқықтарының сақталуы тұрғысынан қызықты. Ол әйел мен еркектің арасындағы қарым-қатынастың тарихи тамырларын көрсетіп, қазіргі заманға дейінгі эволюциясын назарға алады [1, 297]. Құдайберген Жұбановтың әйелдер туралы пікірі, ислам дінінің әсері мен қазақ қоғамындағы әйелдердің рөлін терең түсіндіруге мүмкіндік береді. Оның пікірінше, ислам дінінің енуі мен күшеюі әйелдердің әлеуметтік мәртебесіне теріс әсер еткен. Ол әйелдерді ерлерден кем көрушіліктің дінмен бірге келгенін, және бұл көзқарастың қазақ халқының мәдениетіне еніп кеткенін атап өтеді. Ислам дінімен бірге әйелдердің қоғамдағы рөлінің өзгеру процесі, әлеуметтік құрылымдағы гендерлік теңсіздікті көрсете алады.

Сонымен қатар, Қ. Жұбанов қазақ тарихындағы үш дәуірдің әйелдер туралы айтылған үш өлеңін салыстыра отырып, дәстүрлердің сабақтастығын және гендерлік рөлдердің өзгеруін зерттейді. Ол бұл зерттеулер арқылы қазақ мәдениетіндегі әйелдердің мәртебесін, олардың қоғамдағы рөлін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Оның зерттеулері гендерлік лингвистика мен этнолингвистикаға қатысты маңызды мәселелерді көтереді, және қазіргі тіл ғылымы мен мәдениеттанудағы гендерлік мәселелерді терең түсінуге үлес қосады [1, 298].

Құдайберген Жұбановтың сөздердің этимологиясына жасаған талдаулары, әсіресе гендерлік аспектілерді қарастыруы, қазақ тіліндегі әлеуметтік құрылым мен гендерлік рөлдердің байланысын терең түсінуге жағдай жасайды. Оның «абыз» сөзінің этимологиясына қатысты пікірлері бірнеше маңызды аспектілерді қамтиды:

1. «абыз» сөзінің рудың басшысы немесе ақсақалын білдіретінін атап өтеді. Бұл сөздің тарихи контекстте үлкендікті білдіруі, қоғамдағы гендерлік рөлдерді айқындайды.

2. «абыз» сөзінің мағынасы тек ер адамға ғана қатысты емес, әйелдер үшін де әлеуметтік мәртебе мен құрметті білдіретін термин ретінде қолданылғанын дәлелдейді.

Ғалым еңбектері қазақ тіліндегі гендерлік терминологияның дамуын, әйелдер мен ерлер арасындағы әлеуметтік қатынастардың тарихи өзгерістерін түсінуге маңызды негіз береді. Оның этимологиялық талдаулары, қазіргі гендерлік мәселелерді зерттеушілер үшін бағалы ресурс болып табылады, өйткені олар тілдің әлеуметтік аспектілерін, дәстүрлер мен мәдениет арқылы көрсетеді [1, 275]. Ғалым Қ. Жұбанов еңбектерінде қазақ тіліндегі «қатын», «әйел» сөздеріне тек гендерлік тұжырымдар ретінде ғана қарамай, оны когнитивтік лингвистикалық өзекті мәселе ретінде де қарастырамыз.

Қ. Жұбанов тілдің тарихы өте тереңде жатқанын, зерттеу арқылы оның тарихын қолмен, яғни жазумен жасағандай болсақ та, шын мәнінде тіл өте ерте кезден келе жатқанын, оны зерттеу де өте тереңдікті талап ететініне көңіл аударады: «... тіл тарихының өмірі жазу тарихындай емес, одан анағұрлым ұзақ, тереңде жатыр», – дейді [1, 109]. Профессор Қ. Жұбанов өз еңбектерінде қазақ тілі заңдылықтарын зерттеу барысында тек осы жеке бір ұлттың тілінің мәселелерін ғана сөз етпей, жалпы тіл біліміне қатысты көзқарастарын да байқатып отырған. Оның жалпы тіл біліміне қатысты ой-тұжырымдарын ғалым Айман Жұбанова былайша топтап береді: 1) тарихи принцип; 1) психологизм; 3) тілдің қоғамдық сипаты; 4) тірі тілдер мен диалектілерге ерекше мән беруі; 5) тілді функционалды тұрғыдан зерттеуге негізделетін семасиологизация және морфологизация теориясы; 6) тілдік бірліктерді таңба және символ ретінде қарастырады; 7) тілдің жүйелік сипатын кең әрі жан-жақты зерделеп, тіл жүйелілігіне синхрондық сипатта ғана емес, диахрониялық тұрғыдан көңіл бөледі; 8) тіл статикасы мен динамикасын айқын ажыратып, осы кездегі жай-күйі мен тарихи өзгерістерін көрсетеді; 9) қазақ тілі мәселелерін салыстырмалы-салғастырмалы аспектіде қарастырады; 10) тілдің «ішкі» және «сыртқы» тарихын ажыратады, яғни тілдің өзін, оның грамматикасын («ішкі») және тілді сөйлеуші халықтың тағдырымен, географиялық және этнографиялық ерекшеліктерімен, шет тілдердің әсерімен және т.б. байланыстыра зерттейді [9, 12]. Сонымен қатар Қ. Жұбановтың тілтанымдық зерттеулері қазіргі таңда когнитивтік лингвистика аясында да жан-жақты зерттеле бастады.

Тұжырым. Қазіргі тіл біліміндегі жаңа бағыттар, яғни тілді адам, қоғам, табиғат байланысы арқылы зерттеу мәселесі тілді жан-жақты терең зерттеуде өзекті болып отырғанын білеміз. Осы орайда, ғалым Ж. Манкееваның: «...қазіргі қазақ тіл білімінде біршама зерттеліп, териялық-әдіснамалық негіздері анықталып қалған жаңа бағыттағы зерттеулердің алғышарттары мен нышандарын Қ. Жұбановтың зерттеулерінен таба аламыз», – деген тұжырымының дұрыстығын атап айтуға болады [10,33]. Осы жаңа бағыттағы алғашқы ізденістер ұшқыны ғалым Қ. Жұбанов зерттеулерінде алғаш бой көтергенін қазіргі зерттеушілер еңбектері арқылы тереңірек танып отырғанымыз аян. Қ.Жұбановтың еңбек еткен заманында бұл сала қазіргідей антропологиялық (антропоцентристік) лингвистика деп аталмаса да, ғалым ұстанған негізгі қағидалар осы көзқарастағы ұстанымдарға сай келеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Құдайберген Жұбанов. Шығармаларының толық жинағы. – Ақтөбе: «Жұбанов университеті» баспасы, 2019. -584 б.
2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. – М., 1985. -452 с.
3. Манкеева Ж.А. Профессор Қ. Жұбановтың зерттеулеріндегі когнитивтік сананың тілдік көрінісі // Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінің Хабаршысы. №3 (57). – Ақтөбе: «Жұбанов университеті» баспа бөлімі, 2019. 144-147 бб.
4. Садирова К.Қ. Профессор Қ. Жұбанов тұжырымдарының тіл ғылымының қазіргі бағыттарымен сабақтастығы // «Жұбанов тағылымы-IX» дәстүрлі халықаралық ғылыми конференция материалдары жинағы. – Ақтөбе: Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе ӨМУ, 2017. 40-45 бб.
5. Сұлтан Ж. Тілтанымының бүгінгі бағыттары және Жұбановтану проблемалары. Оқу құралы. – Ақтөбе, 2011. -178 б.
6. Қарабалина А.А., Жұбанова А.Е. Қ. Жұбановтың психолінгвистикалық мұрасы. – Ақтөбе, 2009. -151 б.
7. Шоқым Г.Т. Қ. Жұбанов зерттеулеріндегі гендерлік жіктелімнің тілдік ерекшеліктері // «Жұбанов тағылымы-IX» дәстүрлі халықаралық ғылыми конференция материалдары жинағы. – Ақтөбе: Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе ӨМУ, 2017. 47-51 бб.
8. Хасанұлы Б. Қ. Жұбановтың гендерлік жіктелімдер жөніндегі пайымдаулары // «Жұбанов тағылымы» халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Ақтөбе, 2005. 15-24 бб.
9. Жубанова А.А. Общелингвистическая концепция Х.К. Жубанова: Автореф. дисс. канд.филол.наук. 10.02.19 – общее языкознание, социолінгвистика, психолінгвистика. – Алматы, 2000. -28 с.
10. Манкеева Ж. Профессор Қ.Жұбанов зерттеулеріндегі этнотаңбалық жүйе // Қазақ тіл білімінің өзекті мәселелері. Профессор Қ.Жұбановтың 110 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы, 2009. 32-34 бб.

References

1. Qūdaibergen Jūbanov. Şyğarmalarynyň tolyq jinağy. – Aqtöbe: «Jūbanov universiteti» baspasy, 2019. -584 b.
2. Gumbol'dt V. YAzyk i filosofiya kul'tury. – M., 1985. -452 s.
3. Mankeeva J.A. Profesor Q. Jūbanovtyň zertteulerindegi kognitivtik sananyň tildik körinisi // Q. Jūbanov atyndağy Aqtöbe öñirlik memlekettik universitetiniň Habarşysy. №3 (57). – Aqtöbe: «Jūbanov universiteti» baspa bölimi, 2019. 144-147 bb.
4. Sadirova K.Q. Profesor Q. Jūbanov tūjyrymdarynyň til ğylymynyň qazırgı bağyttarymen sabaqtastyğy // «Jūbanov tağylymy-IX» дәstürlı halyqaralyq ğylymi konferensia materialdary jinağy. – Aqtöbe: Q. Jūbanov atyndağy Aqtöbe ÖMU, 2017. 40-45 bb.
5. Sūltan J. Tiltanymnyň bügingi bağyttary jäne Jūbanovtanu problemalary. Oqu qūraly. – Aqtöbe, 2011. -178 b.
6. Qarabalina A.A., Jūbanova A.E. Q. Jūbanovtyň psiholingvistikalıq mūrasy. – Aqtöbe, 2009. -151 b.
7. Şoqym G.T. Q. Jūbanov zertteulerindegi genderlik jiktelimniň tildik erekşelikteri // «Jūbanov tağylymy-IX» дәstürlı halyqaralyq ğylymi konferensia materialdary jinağy. – Aqtöbe: Q. Jūbanov atyndağy Aqtöbe ÖMU, 2017. 47-51 bb.
8. Hasanūly B. Q. Jūbanovtyň genderlik jiktelimder jönindegi paiymdaulary // «Jūbanov tağylymy» halyqaralyq ğylymi-praktikalıq konferensia materialdary. – Aqtöbe, 2005. 15-24 bb.
9. ZHubanova A.A. Obshchelingvisticheskaya koncepciya X.K. ZHubanova: Avtoref. diss. kand.filol.nauk. 10.02.19 – obshchee yazykoznanie, sociolingvistika, psiholingvistika. – Almaty, 2000. -28 s.

10. Mankeeva J. Profesor Q.Jūbanov zertteulerindegi etnotañbalyq jüie // Qazaq tıl bılıмініñ özeqtı mäseleleri. Profesor Q.Jūbanovtyñ 110 jyldyğyna arnalğan halyqaralyq ğylymi-teorialyq konferensia materialdary. – Almaty, 2009. 32-34 bb.

К. ЖУБАНОВ И АНТРОПОЯЗЫКОВАЯ ПАРАДИГМА ЯЗЫКОЗНАНИЯ

САДУАКАС Н.А. , ИМАНГАЗИНА А.А.

Садуакас Нурбол Абдоллаевич – кандидат филологических наук, доцент, Актюбинский региональный университет им. К.Жубанова, г. Актөбе, Казахстан

E-mail: sadu_ngd@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3961-3683>

***Имангазина Айгул Абидуллаевна** – кандидат филологических наук, доцент (APY), Актюбинский региональный университет им. К.Жубанова, г. Актөбе, Казахстан

E-mail: aigul-nurasyl@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6335-7179>

Аннотация. В статье рассмотрены труды ученого К. Жубанова, который на научном уровне исследовал лингвистические проблемы, ожидавшие своего первого решения в области казахского языкознания в начале прошлого века. Научное наследие, оставленное профессором К. Жубановым, - это жизнеспособные миры, которые нуждаются в постоянном возвращении, обновляются и омолаживаются с каждым возвращением, и по мере углубления в каждый из них оседают мысли, соответствующие современному уровню языкознания, даже те, которые еще не решены. В учении мирового языкознания отмечается, что в результате возникновения антропогенной парадигмы в связи с языком изучается высокоуровневое сознание и общественно-историческое, культурное существование субъекта-потребителя этого языка, открывается путь к более глубокому познанию духовной сущности человека. На ранних этапах казахского языкознания был проведен анализ мыслей ученого К. Жубанова, касающихся проблем антропологической лингвистики, встречающихся в его работах. Родился на казахской земле и оставил ценные исследования в области языкознания. Изложено, что исследовательская позиция в научном наследии Жубанова сочетается с антропоязыковой парадигмой, ставшей ведущим направлением для лингвистики нового времени.

Ключевые слова: Лингвистика, антропогенная парадигма, этнолингвистика, этнопсихоллингвистика, психоллингвистика, социоллингвистика, когнитивная лингвистика, лингвокультурология.

K. ZHUBANOV AND THE ANTHROPO LINGUISTIC PARADIGM OF LINGUISTICS

SADUAKAS N.A. , IMANGAZINA A.A.

Saduakas Nurbol Abdollaevich – Candidate of philological Sciences, Associate Professor, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan

E-mail: sadu_ngd@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3961-3683>

***Imangazina Aigul Abidullaevna** – Candidate of philological Sciences, Associate Professor (ARU), K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan

E-mail: aigul-nurasyl@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6335-7179>

Abstract. The article examines the works of scientist K. Zhubanov, who researched linguistic problems at the scientific level, awaiting their first solution in Kazakh linguistics at the beginning of the last century. The scientific legacy left by Professor K. Zhubanov is viable worlds that need constant return and are updated and rejuvenated with each return. As they deepen, thoughts corresponding to the modern level of linguistics settle into each of them, even those that have not yet been solved. The teaching of world linguistics notes that as a result of the emergence of an anthropogenic paradigm in connection with language, the high-level consciousness and socio-historical, cultural existence of the subject-consumer of this language is studied, and the way to a deeper knowledge of the spiritual essence of man opens. In the early stages of Kazakh linguistics, the analysis of the thoughts of the scientist K. Zhubanov concerning the problems of anthropological linguistics found in his works was carried out. He was born in the Kazakh land and left valuable research in the field of linguistics. It is stated that the research position in Zhubanov's scientific heritage is combined with the anthropolanguage paradigm, which has become the leading direction for modern linguistics.

Key words: Linguistics, anthropogenic paradigm, ethno-linguistics, ethnopyscholingistics, psycholingistics, sociolingistics, cognitive linguistics, linguoculturology.